CSORDÁS LÁSZLÓ 2018. 12. 21.

Kísértés és kísérlet

XXIX. ÉVFOLYAM 2018. 19. (753.) SZÁM – OKTÓBER 10.

AGORA TANULMÁNY

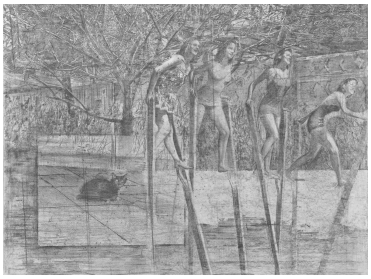

Matei Toșa munkája

(Széljegyzetek a Szilágyi-olvasáshoz)

Akik olvasták Szilágyi István korszakos művét, a 2001-ben megjelent *Hollóidő*t, bizonyára felfigyeltek rá, milyen jelentős szerepet játszik ebben a regényben a történelem rejtekútjain kalandozva az írás, a feljegyzés aktusa, a könyv kultúrahordozó és -közvetítő szerepe, továbbá identitásformáló hatása. Az elsőhöz képest kissé zaklatott ritmusban előrehaladó második könyv, a *Csontkorsók* többes szám első személyű elbeszélésében van egy rövid epizód, amely a Revekről útnak induló *fiak* élményeit eleveníti fel a határban való készülődésről. Az emlékek közül egészen élesen villan fel újra, hogy Tentás, a kissé habókos, túlzásairól és költött történeteiről is jól ismert deák hogyan mutatta be a könyvet közelről azelőtt alig-alig látott fiataloknak a roppant nagyságú és igen értékes *Világkrónikát*. A szembesülés a betűk és képek özönével, az éppen meginduló sajátos befogadás folyamata egyrészt feledhetetlen közösségi élményt teremtett,

másrészt elérte azt, amit könyv csak elérhet a naiv katarzis által: „Délután kezdtük el nézegetni, aztán ránk esteledett. Vállunkra terítettük takaróinkat, behúzódtunk a hodály nádfödele alá, forgattuk az öreg, récetojás színű lapokat, múlott az éjszaka. Az idegen írás cirkalmas betűit nem ismertük, bámultuk a képeket: a várak, templomok,

többi is jött volna, ha befér, mind ott tolongott a szárnyék körül. Nem értették, mi történt velünk, feléjük sem nézünk, nem szólongatjuk őket, hagyjuk, gazdátlan bóklásszanak. Kettő is átbólintott vállunk fölött, belebámult a könyvbe; csendes fújtatásuktól hanyatt esett a gyertyaláng. Fölrebbentünk, mint kiknek messzeszaladt gondolatain rajtaütnek; becsuktuk, ládájába visszazártuk a Világkrónikát, s kitaszigáltuk a hodályból a lovakat.” Hogy miért idézem fel ilyen hosszan ezt az epizódot? Mert ehhez több elemében hasonlító, elementáris erejű élményben lehet része annak, aki Szilágyi István regényeinek világát próbálja megismerni. Az elcsendesülés, adott esetben az áhítat és a belefeledkezés olyan jellemző mozzanat, amelyet már a művekkel való korai ismerkedés előhívhat. De csak ezen a kezdeti rácsodálkozáson túllendülve kínálkozik lehetőség a komoly elmélyülésre, a heteken, hónapokon, sőt éveken át tartó, kiérlelt olvasói tapasztalatokra a gondosan egymás mellé helyezett, egymásba szőtt formai, poétikai elemeket, a rendkívül míves nyelvi megformáltságot és a finomra hangolt gondolati reflexiókat illetően. Azt hiszem, a türelem az elsősorban, amit megkíván olvasójától ez az életmű, különösen a nagyregények zárt, de zártságukban az univerzális emberi megismerését kínáló teremtett világainak sora, a háború közeledtétől tartó Felsőgidránytól és a gödörlétből kilépni nem tudó Jajdontól, a rejtélyes barlanghámor árnyékán át egészen Revekig és a plasztikusan megrajzolt, kegyetlen harcmezőkig. Évekig olvastam és jegyzeteltem a regényeket anélkül, hogy akár tanulmányt, akár lassan formálódó elemzést napvilágra hoztam volna. Úgy olvastam a Szilágyi-regényeket, *mintha két vagy három életem lenne*.

Az utóbbi időben elég gyakran szegezték

TOVÁBBI BEJEGYZÉSEK

L. MÓGER TÍMEA

Játszva alkotott szövegvilágok – beszélgetés Csík Mónika vajdasági költővel, íróval

PAPP ATTILA ZSOLT

A gyász és az öröm ideje: a Nick Cave-élmény

Vermesser Levente: Balczó András, öttusa (Dimény Áron előadásában)

A párduc mintái – Pavilon Podcast 20: Beszélgetés Papp Sebők Attilával

DEMETER ZSUZSA

Ildi

nekem a kérdést: *miért éppen Szilágyi Istvánnal foglalkozom?* Ahogy egy-egy párbeszéd után szép lassan feltárul a háttér, nyilvánvalóvá válik, alapvetően két előítélet munkálkodik a kissé csodálkozó modalitással feltett kérdés mögött. Az első általánosabbnak mondható: ma valamiért *nem természetes* Szilágyi műveivel foglalkozni. Rejtőzködő író, nem divatos, alig van jelen az irodalmi életben – sorjáznak az ehhez hasonló feltevések, amiket már csak azért is nehéz komolyan venni az életmű szövegkörnyezetének ismeretében, mert mi sem áll távolabb Szilágyi írói alkatától, öntörvényűségétől, mint az állandó szereplés, a divatos irányok követése vagy a feltűnési lehetőségek folyamatos keresése. Ezektől szinte teljesen függetlenül legalább már az előző század hetvenes éveinek közepe óta – tulajdonképpen a *Kő hull apadó kútba* megjelenésétől számítva – szerepel a legkülönfélébb értékrendű kritikusok és irodalomtörténészek meghatározó elemzéseiben (hogy csak néhány nevet említsek jelzésként: többek közt Görömbei András, G. Kiss Valéria, Márkus Béla, Kulcsár Szabó Ernő, Thomka Beáta, Szirák Péter írt behatóan műveiről). Fontos hely jutott számára más-más értelmezési stratégiák mentén a népinek és a posztmodernnek nevezhető kánonban egyaránt. Ilyen alapon a *nem divatos* kifejezés az én felfogásomban körülbelül annyit jelent, hogy igen kevesen vannak, akik úgy hivatkoznának a Szilágyi-művekre, hogy nem olvasták azokat. Az írónak feltételezhetően – ellentétben néhány zajos sikerű kortársával az összmagyar irodalomban – nem nagy, de mindenképp minőségi olvasótábora alakult ki az évtizedek során. Külön tanulmányt érdemelne emellett az is, és most csak a felemlítésre szorítkozhatom, hány műre hatott közvetve vagy közvetlenül regényeinek világa, mondatainak különös jellege a mai magyar irodalomban Esterházy Péter *Oratorium balbulum*ától mondjuk Vincze Ferenc *Desertum*áig, hogy csak a frissebb, nyilvánvaló példákat említsem. A műveiből készült fordításokat és a külföldi befogadást szintén alaposabban szemügyre kellene venni (folytatva Mester Béla részben már elvégzett munkáját) ahhoz, hogy az életmű más hagyományokkal való párbeszédkészségéről érvényes állításokat fogalmazhassunk meg. Bőven van tehát még feltárni való a Szilágyi-olvasást illetően.

A másik előítélet, amely a fentebb említett

kérdés mögött bújik meg, már sokkal speciálisabb, és a regionális kánonok közötti átjárhatóság kételye szólal meg benne, nevezetesen: *miért foglalkozik egy kárpátaljai magyar irodalmár egy erdélyi magyar íróval?* Megközelíthetném ezt a kérdést onnan, hogy mennyire érvényes e két igencsak merevnek tűnő kategória ma, hiszen könnyen idézőjelbe lehetne tenni bármelyik részét – ahogy tették ezt annyi sokan már meggyőző érvelés mellett. Vagy lehetne idézni sorban Szilágyi nyilatkozatait, aki az ezredfordulóra bizonyosan eljutott odáig, hogy egyértelműen összmagyar irodalomban gondolkodjon. De az erdélyi magyar író kategóriájának viszonylagossága mellett érvel Balázs Imre József is, aki izgalmas elméleti vizsgálódások után odáig jut, hogy elég határozottan kimondja: erdélyivé valamit nem írunk, hanem olvasunk. Nem azt akarom ezzel sugallni, hogy ne lenne fontos az író vagy az olvasó számára az adott régió, amelyben született és amelyhez esetenként ezer szállal kötődik, sőt. Az viszont bizonyos – és ennyiben osztom a nálam sokkal könnyebb kézzel viszonylagosító irodalmárok elképzeléseit –, hogy egy regionális hagyomány nem „öröktől fogva” és nem „magától értetődően” adott, hanem megközelítés- és olvasásmódtól függően változhatnak a határai, és a határsértés ilyen alapon nemcsak lehetőség, hanem az irodalom belső dinamikájából következő követelmény is.

Ezek az elméleti felismerések persze csak mostanában konkretizálódtak ennyire határozottan bennem. Amikor évekkel ezelőtt – Görömbei András biztatására – elkezdtem Szilágyi István szépirodalmi műveit rendszeresen és a rendszerezés igényével olvasni, még leginkább az foglalkozatott, milyen felfedezetlen vagy alig járt utakat találok majd a megközelítéshez. De nagyon hamar le kellett mondanom arról a kísértésről, hogy minden lehetséges utalást, megidézést, textuális és poétikai sajátosságot vagy irodalmi, zenei, filmművészeti és történetfilozófiai hatást felderítsek és megértsek. A rendkívül komplex életmű szerves része a rejtély, a talány és a bizonytalanság, ami a befogadót termékeny kérdések felismerésére és megfogalmazására ösztönzi, ugyanakkor szembesíti azzal, hogy a mindent megismerés és a megingathatatlan tudás illúziója nem tartható fent többé. Az olvasó így nem tehet mást, mint amit az író: kísérletezik, bízva abban, hogy ebben az előre

alighanem körvonalazhatatlan folyamatban felszínre kerülhet a műalkotásokkal való szembesülés valamennyi dilemmája és öröme.

Némi kutakodás után a Szilágyi-befogadástörténetben találtam rá egy írásra, a Láng Zsoltéra a *Látó* első évfolyamából, amely különösségével keltette fel a figyelmemet. Az *Olvasónapló*, mely az *Agancsbozót* ürügyén íródott – hiszen magáról a regényvilágról kevés szó esik benne –, olyasmire vállalkozik, amire előtte igen kevesen: szövegelemzés helyett rekonstruálni igyekszik az olvasás érzéki tapasztalatait. Egy ekkora, hat és félszáz oldalnál vaskosabb, sűrű szedésű, fizikailag és szellemileg is súlyos könyvtárgy esetében, mint amilyen az *Agancsbozót*, nem mellékes, hogyan ülünk neki az olvasásnak. Annál inkább így van ez, ha figyelembe vesszük a Szilágyi Istvánnal készült interjúkat, melyek tanulsága szerint a szöveget – mivel a rendszerváltás előtt nem volt esély a megjelenésre – jócskán megterhelte mindenféle adattal, műszaki, illetve technológiai leírással, és a legkevésbé sem volt tekintettel az olvasóra. Láng Zsolt pedig az olvasóra figyel, na meg az érzékszervek működésére, a látás, a hallás, az ízlelés, a szaglás és a tapintás érzéki benyomásaira, ahogyan összeolvad az éppen olvasott szöveg és a közvetlen környezet horizontja. „Nem siettem az olvasással, felütöttem a könyvet, letettem, aztán hagytam, babrálja csupán a szél. Jó ideig a felhőket bámultam: mennyi üldözés, bekebelezés, összeolvadás, harc és megbékélés. Elmesélhetőnek látjuk a világot, így aztán két világ lesz, de ezt hovatovább aligha érzékeljük, mert történetünk törvényszerűen befedi, maga alá temeti, eltünteti azt, amiről szól” – írja. Aztán megjelennek a befogadást nehezítő problémák: a mondatok nem olyan könnyűek, hogy csak úgy az ég felé törjenek, folyamatosan elnehezülnek. „Mintha teremtőjük engedett volna a kísértésnek, a százféle alakban megjelenni tudó kísértetnek, a nyelvnek, *aki* arra akarja rávenni őt, hogy bedőljön a látszatoknak; engedte, hogy valamilyen – bármilyen megszokott és ismert nyelv rendje ráerőszakolja magát a rendezetlen dolgokra, s ekképp tán épp a lényeget sikkassza el: a rendezetlen dolgok valódibb rendjét. Mintha belenyugodott volna abba, hogy megmozdíthatatlan tömbök nehezednek rá, és tartják őt fogva.” Mennyire más ez, mint a revekiek rácsodálkozó

naivitása a *Világkrónika* lapjaira: kifinomult olvasásmód, mély beleérzési képesség, és persze ott van benne a megértés vágya. Még akkor is így gondolom, ha én nem feltétlenül értek egyet az idézett mondatokkal. Számomra az *Agancsbozót* épp azt a tapasztalatot közvetíti elemi művészi erővel, mely szerint egy gondolatkísérlet során létrehozott művi világ és az ebben megjelenő radikális idegenség nem érthető meg, nem írható le vagy körül problémátlanul. A nehézkes mondatoknak, a mindennapi kommunikációban ki-kicsorbuló nyelvi sémáknak, a közhelyek mögé tekintésnek és a részben ezekből felépített töredezett elbeszélésnek nagyon is funkciója van, a lényeget teszi láthatóvá: a megértésnek bizony megvannak a maga korlátai.
De hát éppen ettől izgalmas a Szilágyi-univerzum, mert helye van benne a kísértésnek éppúgy, mint a kísérletnek, és tulajdonképpen az olvasó kitartásán, elmélyülésén, érzékenységén, önvizsgálatán múlik, mire helyezi végül a hangsúlyt.

MEGOSZTÁS

A HÓNAP SZERZŐJE

CSÍK MÓNIKA

LEGOLVASOTTABB

ÖSSZES HÓNAP SZERZŐJE

BOTHÁZI MÁRIA

Válogatunk

SZÁLINGER BALÁZS

Mintha ranyálnák

Rólunk
Szerzőink
Impresszum
Támogatók és partnerek

Kapcsolat
Adatvédelmi tájékoztató
Általános szerződési feltételek

A honlapot tervezte és fejlesztette a Bold Branding Studio.

helikon.ro © 2021